

УДК 81'364:81'255.4:811

**ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ
І МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ СКУПІСТЬ
У БРИТАНСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ**

У статті встановлено філософсько-релігійний, психологічний й морально-етичний параметри концепту СКУПІСТЬ у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах. Виявлено, що у релігійно-моральному контексті скупість розглядається, як людський порок, який протиставляється щедрості й милосердю і є тісно пов'язаним з алчністю (жадібністю). Проаналізовано філософський підхід до розуміння скупості, яка визначається як причина внутрішнього конфлікту особистості, що виникає у процесі соціального досвіду взаємодії та розвитку людини. На основі аналізу наукових праць, зокрема лінгвокультурологічних, виявлено, що сучасний погляд на скупість (жадібність) часто відрізняється від традиційного її тлумачення як одного з основних людських пороків. Визначено дуалістичну природу скупості (жадібності) та досліджено позитивну іпостась останньої як чинника, що стимулює, з одного боку, особистість до високих соціальних результатів, а з другого боку, прогрес людства у цілому.

Ключові слова: *лінгвокультурологія, бінарний концепт, пряма номінація, мовний соціум.*

Постановка проблеми. На початку XXI століття виокремився новий напрям мовознавчої науки – зіставна лінгвокультурологія [1; 4; 11; 16], об'єктом вивчення якої є втілення культур різних етносів у мовних одиницях, категоріях і відношеннях між ними, а предметом – репрезентація та інтерпретація

втілення певної культури в системі мови на тлі зіставлення з іншими культурами й мовами для встановлення спільних і відмінних рис цих лінгвокультур у синхронії [11, с. 7]. Саме тому аналіз бінарних морально-етичних концептів ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ ми здійснюємо на основі методології зіставної лінгвокультурології, що визначає актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні висвітлено лише деякі аспекти концептів ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ переважно у монолінгвальних студіях, зокрема їхній діахронічний вимір у російській мові [5], особливості актуалізації зазначених концептів в економічній свідомості українців [17], етнічну специфіку досліджуваних концептів крізь призму німецько-шведського зіставлення [24] та особливості їхньої об'єктивації на основі різних діалектів [29].

Мета статті. Метою пропонованої статті є встановлення філософсько-релігійного, психологічного й морально-етичного параметрів концепту СКУПІСТЬ у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах. Вивчення цього концепту, з одного боку, на матеріалі близькоспоріднених мов (пари: німецька – англійська; українська – російська), а з другого боку, – віддаленоспоріднених (англійська, німецька – германські мови; українська, російська – східнослов'янські) в аспекті зіставної лінгвокультурології становить наукову новизну цього дослідження.

Вибір такого об'єкта вивчення саме у межах дихотомічно-опозиційної пари концептів ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ зумовлений передусім тим, що словниковий склад аналізованих мов, який передає семантику морально-етичної соціологізації людини, виявляє певну системність, коли чеснота протиставляється, як правило, пороку (гріху). Цю системність і структурованість морально-етичних абстрагованих понять відзначали ще в античні часи [24, с. 13]. Основна лінгвістична проблема тут простежується саме у найбільш адекватному й чіткому визначенні лексичних (фразеологічних) одиниць, які номінують і кваліфікують подібні морально-етичні дихотомії, бо науковці зазначають, що не завжди тому чи іншому пороку можна однозначно

відшукати відповідну дихотомічну пару-корелят [31, с. 13], а тим більше при міжмовному зіставленні. Не менш важливим при цьому є встановлення не лише поняттєвого, а й перцептивно-образного та ціннісного обсягу бінарних концептів ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ, оскільки, наприклад, ціннісний складник останніх зазнає нині значних змін аж до зміни полярності «позитивне» – «негативне» [30; 33].

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що будь-який аналіз національних особливостей мови є прямим або опосередкованим порівнянням з іншою культурою. Але кожне порівняння повинно мати певну основу для зіставлення (*tertium comparationis*) [3, с. 45]. Стосовно мовної картини світу таку спільну платформу створюють універсальні уявлення, що базуються на єдності: 1) глобального середовища проживання зі спільними законами природи; 2) фізіологічної будови людини як біологічного виду; 3) нейропсихічної організації людини, яка зумовлює подібність чуттєвих переживань і моделей соціальної поведінки у носіїв абсолютно різних культур. Останній момент і створює спільну платформу для аналізу фразеологічних засобів об'єктивації концепту СКУПІСТЬ у нашому дослідженні.

У пропонованій розвідці ми солідарні з науковцями, які тлумачать фразеологію у широкому сенсі, тобто включають до останньої пареміологію, афористику та крилатологію, оскільки, відштовхуючись від уявлення про культуру як про специфічне для людини нормативно-спадкове програмування поведінки, слід визнати, що прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вирази як жоден інший мовний матеріал відображають спадковість, традиції, історичний досвід нації. Як результат колективної багатовікової рефлексії народу про моральні категорії, паремії, окрім селективної і кумулятивної функцій, виконують соціально-регулятивну функцію, схвалюючи одні та засуджуючи інші людські практики [6, с. 77–78].

Лінгвістичне обґрунтування актуалізації концепту СКУПІСТЬ та формування оцінного аспекту останнього значною мірою мотивоване соціокультурними передумовами, що склалися історично. Тут важливу роль

зіграли релігійні писання. Так, у релігійно-моральному контексті скупість розглядається, як людський порок, бо скупість – це бунт проти Бога, внутрішня або зовнішня непокора Богу, яка неминуче веде до страждання [13]. Підґрунтям цьому слугує, очевидно, той факт, що скупість протиставляється щедрості та милосердю як благодатей Бога. До того ж, скупість має тісний зв'язок з іншим поняттям – алчність (жадібність), яке є одним із семи основних гріхів. Інколи науковці навіть не диференціюють ці поняття у словникових дефініціях [40, с. 189], хоча, звичайно, певна семантична межа між ними є.

Канонічний список основних гріхів був складений у VI столітті Римським Папою Григорієм Великим, включаючи *Superbia* (чванливість, пихатість, гордість), *Avaritia* (алчність, жадібність, скупість), *Gula* (ненажерливість), *Luxuria* (пристрасть до розкоші; хтивість), *Ira* (гнів), *Invidia* (зздрість) та *Acedia* (лінощі). Уже на той час кожен гріх пов'язувався з певним демоном, що чітко визначив єпископ єзуїтів П. Бінсфельд у XVI ст. [18]. Так, скупість уособлювалася з демоном Мамоном, що зафіксовано і в наївній (мовній) картині світу британців, німців, українців і росіян, напр.: англ. *mammon* (*Mammon*) *of unrighteousness* (досл.: Мамон порочності (неправедності)) – «гроші, багатство»; нім. *der schnöde Mammon* (досл.: огидний (нікчемний) Мамон) – «нікчемний метал (гроші)»; *dem Mammon dienen* (досл.: служити Мамону) – «поклонятися золотому тельцю»; укр. *Не можна разом служити богу й мамону* – «не можна служити двом богам»; рос. *набить мамон* – «набити шлунок, нажертися через міру» [34, с. 659; 35, т. 2, с. 40; 38, т. 4, с. 615; 41, с. 415]. У німецькій мові, зокрема, арамейська назва розкоші й заможності «тамона», яка походить від імені бога багатства Мамона, з'явилася завдяки перекладу Біблії М. Лютером [25].

Зауважимо, що поняття «основні, або порочні, гріхи» часто підмінюють поняттям «смертні гріхи», що є не зовсім коректно, оскільки теологія, особливо католицька, досить чітко розмежовує ці поняття. Так, смертними гріхами вважаються три найважчих – убивство, подружня зрада та зрада вірі, бо вони ведуть до духовної смерті та, відповідно, до пекла. Ці гріхи виокремлені не

тому, що вони є особливо важкими з усіх гріхів, а тому, що вони неминуче тягнуть за собою інші гріхи. Відповідно, вони призводять до загибелі безсмертної душі, яка потрапляє до пекла.

Скупість, позначаючи хиже, хворобливе прагнення до збагачення, збільшення власності (майна) та непоборне бажання утримати багатство (майно), заняла другу позицію серед основних гріхів, що вказує на її важливу роль. Це пов'язано з тим, що скупість руйнує душу людини, забираючи в неї радість до життя. Підтвердження цьому знаходимо і в біблійних текстах: «Скупе око висушує душу» [19]. Однак скнара шкодить не лише собі, а й людям, оскільки він є, як правило, немилосердним (у німецькій мові функціонує навіть композита *engherzig* (досл.: вузькосердний), про яку ми згадаємо у подальших розвідках при аналізі універсального когнітивно-категоризаційного каркасу: «ЩЕДРІСТЬ – це відкритість, широчінь», «СКУПІСТЬ – це замкненість, вузькість»), егоїстичним (скупий не здатен зрозуміти потреби інших людей). Саме через це скупість провокує злість, незадоволення (досаду), агресивність, нечесність. Тому скупість має тісний зв'язок фактично з усіма основними гріхами – пихатістю (гордістю), ненажерливістю, пристрастю до розкоші, гнівом, заздрістю, що чітко унаочнює німецька пареміологія, напр.: *Wenn alle Laster alt werden, wird Geiz jung* (досл.: Коли всі пороки (гріхи) зістаряться, то скупість стане молодю) [42, с. 200]. Це прислів'я свідчить про те, що скупість не лише пов'язана з іншими гріхами, а й «підживлюється» ними.

У тексті Біблії скупість значною мірою засуджується (див., напр., англomовну Біблію: *A greedy man brings trouble to his family* [47, Proverbs 15:27]; *A greedy man stirs up dissension, but he who trusts in the LORD will prosper* [47, Proverbs 28:25]; *By justice a king gives a country stability, but one who is greedy for bribes tears it down* [47, Proverbs 29:4]). Як бачимо, жадібність і, відповідно, скупість не лише порочать душу людини, але й приносять нещастя для близьких їй людей. Віра в Бога припускає відсутність скупості, яка неминуче призводить до суперечок і заперечує покору (смирненість), оскільки скупа

людина уподібнюється ненажерливій собаці (тварині), для неї існує лише власна вигода та власні бажання, які пригнічують бажання інших людей. Порівняння з ненажерливою твариною особливою мірою підкреслює генетичний зв'язок концепту СКУПІСТЬ із концептом НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ, оскільки на початку зародження людського суспільства саме їжа (харчі) являла собою єдину цінність (багатство), тому жадібність до їжі, до накопичення харчових запасів окремих представників тогочасної спільноти стала поступово тим підґрунтям, на якому зародилося непереборне бажання – скупість – до втримання цих запасів. Отже, скупість сформувалася в людині на рівні інстинкту до виживання як риса / властивість (на початку, очевидно, навіть емоція, базою для якої слугувала емоція жадібності), яка допомагала людині вижити у голодні часи.

Подібне до церковного розуміння скупості зустрічаємо і в працях філософів, де вона визначається як причина внутрішнього конфлікту особистості, виникаючи у процесі соціального досвіду взаємодії і розвитку людини. Тому лише шляхом розуміння себе уможлиблюється перетворення пороків у чесноти та подолання внутрішнього конфлікту, що сприяє правильному розвитку й удосконаленню особистості. Без такого себе-осмислення скупість стає соціальним інгібітором успішної соціалізації та адаптації особистості [15, с. 197].

Викладене вище церковне тлумачення скупості як основного гріха часто не збігалось зі сприйняттям скупості представниками тогочасного суспільства щодо ступеня її тяжкості. Прикладом може слугувати той факт, що один із найвідоміших поетів Відродження Д. Аліг'єрі у «Божественній комедії» склав свою ієрархію гріхів залежно від їхньої загрози любові, яку автор поставив як вище благо для людини. У його оцінній інтерпретації скупість (жадібність) знаходяться у кінці списку, а це свідчить про те, що цей гріх є не таким тяжким, як, наприклад, пихатість, заздрість або гнів, тобто Д. Аліг'єрі вважав скупість (жадібність) найменш серйозним гріхом.

Це ж саме можна стверджувати і про сучасний погляд на скупість (жадібність), який часто відрізняється від традиційного її тлумачення як одного з основних гріхів. Підкреслимо при цьому, що мова йде не лише про преставників західноєвропейської спільноти – британців і німців, де концепт СКУПІСТЬ тісно корелює з концептом ОЩАДЛИВІСТЬ, надаючи першому певного позивного заряду, а й про східних слов'ян – українців і росіян, де скупість, особливо в російській лінгвокультурі, споконвічно засуджувалася.

Так, в англомовній пресі можна зустріти думку, що нині у британській спільноті список порочних гріхів скоротився до шести, урахуваючи вилучення з цього списку скупості (жадібності). Це пов'язано передусім з тим, що скупість під час правління М. Тетчер була офіційно виправдана та перейменована у стимул до роботи (англ.: *incentive*). Проте стимулом вона стала лише для заможних людей, а для менш забезпечених цей стимул перетворився в надію на те, що плоди скупості багатих коли-небудь отримають і бідні. Ця ідея поширена також в американській лінгвокультурі, де свого часу актуальним був девіз антигероя фільму «Wall Street» (1987) Г. Гекко: жадібність (скупість) – це добре [22; 30, с. 5], або слова популярного у США ведучого Дж. Стоссея на телеканалі ABC-TV: «My brain's convinced that greed has made America better» (досл.: Мій мозок переконав, що жадібність (скупість) зробила Америку кращою) [30, с. 4]. Ці слова свідчать про зміну ставлення до скупості у представників американської спільноти, що підтверджує книга Ф.А. Тіккла [33], де автор описує досліджуване нами явище від часів Святого Павла до сьогоденних днів, називаючи жадібність (скупість) основним джерелом гордості, заздрості, ліні, ненажерливості, хтивості та злості, тобто вона – як найважчий гріх – призводить до породження решти гріхів. При цьому Ф.А. Тіккл демонструє зміни у сприйнятті цього гріха від середньовічного розуміння скупості як духовного ворога до соціологічної концепції XIX ст., психологічної вади у XX ст. і нового погляду на скупість, який переконливо передав у своїх творах сучасний італійський художник М. Доніцетті, де вона є чимось трагічним, але водночас привабливим. Попри це Ф.А. Тіккл підкреслює

необхідність засудження скупості, закликає відмовитися від розуміння останньої як позитивної і стимулювальної якості та взяти за основу засудження її як основного гріха.

Зміну негативного ставлення до скупості простежуємо в німецькій лінгвокультурі, прикладом чого може слугувати німецькомовний слоган *Geiz ist geil!* (досл.: Скупість – це круто!) як результат вдалого рекламно-маркетологічного ходу в мережі супермаркетів електроніки «Сатурн». Значного ефекту від цього слогану, що міцно закріпився у свідомості споживачів, було досягнуто за рахунок імпульсу, який покликаний дати старт новому способу життя в Німеччині, що полягає у представленні ощадливості (концепт SPARSAMKEIT) як однієї з основних тенденцій розвитку суспільства, а це передбачає, у свою чергу, фокусування свідомості споживачів на вигідних цінах шляхом редукування порочних почуттів.

Показово, що у германських лінгвокультурах, зокрема британській і німецькій, де на концепт СКУПІСТЬ значною мірою впливає позитивно маркований у цих лінгвоспільнотах концепт ОЩАДЛИВІСТЬ, існують свої авто- і гетеростереотипи хворобливої ощадливості, тобто скупості, напр.: «економний шотландець», «ощадливий голландець» [7, с. 56]. Особливу лінгвокультурну значущість ощадливість представляє саме для носіїв німецької мови, напр.: нім. присл. *Sparen ist verdienen* (досл.: Заощаджувати – це заробляти); *Wer spart, der gewinnt* (досл.: Хто заощаджує, той виграє) (пор. укр. *Бережливість – краще прибутку* [ППЩ]). Дослідники, зокрема П. Мюнх, який вивчав формування німецьких цінностей протягом XV–XIX століть [27, с. 9], називають концепт SPARSAMKEIT серед чотирьох базових німецьких чеснот – *Ordnung* (порядок), *Fleiß* (старанність), *Disziplin* (дисциплінованість), *Sparsamkeit* (ощадливість), які міцно закріпилися у німецькому менталітеті до середини XVIII ст. (пор. афоризм Й. Гете: *Ordnung und Klarheit vermehrt die Lust zu sparen und zu erwerben* (досл.: Порядок і чіткість (зрозумілість) збільшують бажання заощаджувати та заробляти [46, с. 10741]). Утім, у німців існує і автостереотип скупості – шваби. Саме через це у період економічної

кризи німецька преса назвала Ангелу Меркель «типовою швабською домогосподаркою»: *Angela Merkel – die schwäbische Hausfrau* (досл.: Ангела Меркель – швабська домогосподарка) [45, с. 40–42], оскільки відомою є швабська ощадливість, яка в інших регіонах Німеччини сприймається навіть як скупість, про що свідчать численні анекдоти. Відповідно, характерними рисами швабської домогосподарки є ощадливість, економність і надійність, а це є саме ті якості, які повинні стати основою для боротьби з фінансовою кризою.

Таке позитивне ставлення германців до ощадливості, яка межує зі скупістю, створює значний лінгвокультурний контраст зі щедрістю східних слов'ян, яка часто трансформується у марнотратство, що особливо типово для росіян. Цей контраст підсилюється комунікативною / некомунікативною поведінкою носіїв певної мови, що ускладнює сприйняття такої поведінки представниками чужої лінгвокультури. Так, росіяни сприймають як вияв скупості той факт, що німецька господиня прибирає, як правило, зі столу вино, яке принесли гості. Хоча в німецькомовному соціумі вино у цьому випадку розглядається як сувенір. Навпаки, німці вважають росіян марнотратними, бо вони не підбирають на вулиці дрібні гроші, носять гроші у кишенях, а не в гаманці, часто не беруть у магазинах здачу дріб'язком, у транспорті можуть заплатити за супутника / супутницю тощо [14, с. 115–117]. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що марнотратство значною мірою засуджується носіями німецької мови, напр.: *sein Geld auf die Straße werfen* (досл.: викидати гроші на вулицю) – «розтринькувати гроші»; *das Geld zum Fenster hinauswerfen* (досл.: викидати гроші у вікно) – «бути марнотратним» [35, т. 1, с. 252–253]. Натомість однією з актуальних ідей у німецькій лінгвокультурі є ощадливе, бережливе ставлення до грошей [9, с. 127], напр.: *jeden Pfennig zehnmal umdrehen* (досл.: десять раз повертати (крутити) кожен пфеніг) – «берегти кожну копійку» [35, т. 2, с. 103].

Українські науковці також виявили зміну ставлення до скупості в сучасному українському суспільстві, наголошуючи на безпосередній зумовленості змін у концептній системі нації (зміни поведінкових стратегій,

системи морально-етичних норм тощо) особливостями економічної свідомості у певній культурній формації. Зокрема Г.С. Яроцька [17, с. 171–172], аналізуючи економічну свідомість сучасного українця з метою вивчення впливу економічної системи влаштування суспільства на сферу морально-етичних правил і норм, притаманних індивіду й нації, встановила, що ключовими поняттями сьогоденного суспільства споживання є індивідуальний успіх, накопичення матеріальних благ, прагматичне ставлення до речей, а в міжособистісних відносинах між людьми – приватна власність. Це пов'язано, на думку дослідників [2, с. 48], з широкою експансією в європейське суспільство системи протестантського світогляду, що, власне, й зумовило в українській лінгвокультурі, яка перебуває нині на шляху до європейської інтеграції, наповнення концепту СКУПІСТЬ такими позитивними смислами, як «ощадливість» і «розсудлива економність».

Утім, дослідники українського менталітету, зокрема лінгвоконцептологи й етнопсихологи [8; 12], відзначаючи індивідуалізм і поміркованість (розсудливість) українців, стверджують, що економність, ощадливість, і навіть певною мірою скупість, є рисами національного характеру останніх (прикметно, що «Словник фразеологізмів української мови» містить лише одну позицію із заголовним словом «скупий», де наведено фразеологізм із позитивною семантикою *скупий на слова* – «1) який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий; 2) стислий (про лист, звіт і т. ін.)» та його синоніми – *скупий на мову* і *скупий на слові* [39, с. 661]). Це створює значний лінгвокультурний контраст навіть у межах близькоспоріднених мовних спільнот – української і російської, оскільки ці ж дослідники протиставляють згаданим якостям українців широчінь душі, марнотратство та щедрість росіян.

Однак подібні висновки, особливо у наш час тотальної глобалізації, потребують ще додаткового доведення, бо відповідні зміни у концептосистемі простежуються і в російській лінгвокультурі, де сучасний стан концептів СКУПІСТЬ і ЩЕДРІСТЬ характеризується змішуванням традиційних уявлень (типових для першої половини XIX ст.) та уявлень, що властиві західному

менталітету. Це змішування надає російським лінгвоконцептологам [7, с. 62] достатньо підстав, щоб стверджувати про наявність позитивних смислів у концептів СКУПОСТЬ і ЖАДНОСТЬ. Під впливом західного менталітету відбувається поступова переоцінка таких компонентів концепту СКУПОСТЬ як «ощадливість» і «економність». «Розрахунок» як компонент цього концепту стає знову актуальним, набуваючи нових відтінків значення. Опосередковано, значною мірою через рекламу, формується «бережливе ставлення до грошей», яке полягає у раціональному їх використанні, про що чітко свідчить рекламний слоган у бутику, який торгує сучасним молодіжним одягом провідних світових марок: *Для модных и жадных!*. Цей слоган дуже наочно демонструє розвиток позитивних конотацій не лише в таких мовних репрезентантів концепту СКУПОСТЬ, як *экономный*, але і *жадный* [5, с. 6–7].

Попри позитивні зміни у сприйнятті скупості у межах зіставлюваних лінгвокультур, аналіз психологічних праць, де аналізуються проблеми морального виховання, засвідчує, що психологи переважно притримуються думки про скупість як негативний феномен, оскільки скупість – це невміння (небажання) відпускати що-небудь від себе, стан дисгармонії і незадоволення, потайність, недовірливість, лицемірство, егоїзм та засудження будь-яких виявів щедрості (важливо наголосити, що психоаналітики пов'язують проблему «скупість – щедрість» безпосередньо з етапами психофізіологічного розвитку людини: етап привчання малюка до горшка може стимулювати або скупість, або щедрість залежно від того, чи дитина із задоволенням «віддає» / «дарує» батькам екскременти, чи ні. У першому випадку малюк виросте нескупим, а в другому – скупим, бо екскременти у дорослому віці трансформуються психікою в гроші [23]. Отже, психоаналітики вивели аналізовану проблему на архетипну опозицію «давати» – «брати»). Такі характеристики скупості зафіксовані в мовній картині світу представників зіставлюваних лінгвокультур, напр.: англ. *Covetousness, as well as prodigality, brings a man to a morsel of bread* (досл.: Скупість, як і марнотратство, ведуть людину до шматочка хліба (зубожіння)); нім. *Der Geizhals hat den Knopf auf dem Beutel* (досл.: Скупердяй

має гудзика на гаманці); укр. *У скупого посеред зими льоду не випросиш*; рос. *Что скупому в руки попало, то и пропало* [43, с. 35–36; 35, т. 1, с. 251; 37]. Проте соціальні психологи, особливо західноєвропейські, відзначаючи дуалістичну природу скупості / жадібності, усе частіше досліджують саме позитивну природу її сутності, яка стимулює, з одного боку, особистість до високих соціальних результатів [20; 32], а з другого, – прогрес людства у цілому (згадаймо слова А.Ф. Робертсона: «Are we greedy because we are modern, or are we modern because we are greedy?» (досл.: Ми жадібні (скупі), бо ми сучасні, чи ми сучасні, бо ми жадібні (скупі)?) [30, с. 4]).

Наївні уявлення про скупу людину, зафіксовані у картині світу представників різних лінгвокультур, відобразилися у художній літературі, де поступово склався узагальнений психологічний портрет скнари. Зауважимо при цьому, що образ скупого відомий у світовій літературі з античних часів (Евлігон у «Жовтій водяній лілії» Плавла). Потім подібні образи зустрічаємо у В. Шекспіра (Шейлок із «Венеціанського купця»), К. Марло (Варрава із «Мальтійського єврея»), Ж.Б. Мольєра (Гарпагон із п'єси «Скупий»), О.С. Пушкіна («Скупий лицар»), О. Бальзака («Гобсек») та ін. Аналіз таких творів дає змогу синтезувати узагальнений образ скупі людини: це, як правило, чоловік середніх років, у якого відсутні моральні принципи та чітко виражена потайність, замкнутість (відлюдність) та самотність. Найяскравіший образ скнари простежуємо в О. Бальзака на прикладі його антигероя Гобсека [44]: зовнішність цього персонажа неприємна, огидна; риси обличчя нерухомі, безпристрасні (холодні), такі, ніби відлиті з бронзи, тому в його зовнішньому вигляді відбився колір грошей – золота й срібла; очі у нього маленькі й жовті, як у тхора (тхір часто виступає образом-еталоном негативних характеристик людини), вони не переносять яскравого світла (потайливий спосіб життя); голос пискливий і тихий, а за допомогою носа, схожого на свердлики, скнара проникав у всі приховані від інших таємниці.

Дещо іншої точки зору стосовно скупості притримуються психофізіологи й біологи, які розкривають фізіологічне підґрунтя її виникнення. Так, біолог

Дж. Медіна пояснює походження людських пороків, зокрема скупості (жадібності), особливостями людської природи та наявністю певних генів. У своїй праці він висловлює думку [26], що супротив гріхам є марним і не приведе до позитивного результату, бо в наших вчинках присутні певною мірою тваринні інстинкти, які досі живуть у людській свідомості. Це стосується і скупості, яку вчений тлумачить як нав'язливу, але природну боротьбу за право власності. Виявлено навіть гени, які визначають два чинники, що лежать в основі цього гріха, – страх і тривогу, а також основні відділи головного мозку, які відповідають за появу «скупих» почуттів: таламус, амігдала, гіпокамп, кора головного мозку та мигдалевидне тіло. Експерименти інших дослідників підтвердили висновки Дж. Медіни, уточнивши місцезнаходження «центрів скупості», якою виявилася ділянка головного мозку під назвою «нуклеус акумбенс» [21; 28], та наявність гена «щедрості» AVPR1, який відповідає за продукування рецепторами гормону аргініну вазопресину, що впливає на клітини мозку (цей гормон відповідає і за здатність людини до соціальної комунікації) [28].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

У пропонованій розвідці ми встановили філософсько-релігійний, психологічний і морально-етичний параметри концепту СКУПІСТЬ у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах. Виявлено, що у релігійно-моральному контексті скупість розглядається, як людський порок, внутрішня / зовнішня непокора Богу, оскільки скупість протиставляється щедрості й милосердю як благодатей Бога. При цьому скупість має тісний зв'язок з поняттям алчність (жадібність), тобто є одним із семи основних гріхів. Подібне до церковного розуміння скупості висловлюють і філософи, які визначають її як причину внутрішнього конфлікту особистості, що виникає у процесі соціального досвіду взаємодії та розвитку людини.

На основі аналізу наукових праць, зокрема лінгвокультурологічних, встановлено, що сучасний погляд на скупість (жадібність) часто відрізняється від традиційного її тлумачення як одного з основних гріхів. Тут мова йде не

лише про представників західноєвропейської спільноти – британців і німців, де концепт СКУПІСТЬ тісно корелює з концептом ОЩАДЛИВІСТЬ, надаючи першому певного позивного заряду, а й про східних слов'ян – українців і росіян, де скупість, особливо в російській лінгвокультурі, споконвічно засуджувалася. Підтвердженням цьому слугують висновки соціальних психологів, особливо західноєвропейських, які, відзначаючи дуалістичну природу скупості (жадібності), усе частіше досліджують саме позитивну іпостась останньої як чинника, що стимулює, з одного боку, особистість до високих соціальних результатів, а з другого боку, прогрес людства у цілому.

Перспективу цього дослідження ми вбачаємо у встановленні філософсько-релігійного, психологічного й морально-етичного параметрів концепту ЩЕДРІСТЬ у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимжанова Г.М. Сопоставительная лингвокультурология : сущность, принципы, единицы : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г.М. Алимжанова. – Алматы, 2010. – 50 с.
2. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер // Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44–271.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А.Д. Шмелева]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Воробьёв В.В. Сопоставительная лингвокультурология : генезис, перспективы развития / В.В. Воробьёв // Язык и межкультурные коммуникации. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2002. – С. 40–48.
5. Долевец С.Н. Динамика морально-этических концептов СКУПОСТЬ и ЩЕДРОСТЬ в русском литературном языке XIX – начала XXI веков :

- автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.Н. Долевец. – Ростов-на-Дону, 2008. – 22 с.
6. Карачина О.Е. Ассоциативно-когнитивная семантика жадности в русских и английских паремиях / О.Е. Карачина. – Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 6 (36), Ч. II. – С. 77–79.
 7. Клевцова В.М. Репрезентация концепта GREED в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Вероника Михайловна Клевцова. – Белгород, 2009. – 179 с.
 8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В.А. Маслова ; [учеб. пособ. ; 2-е изд.]. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 206 с.
 9. Медведева Т.С. К вопросу о сопоставлении лингвокультурных концептов / Т.С. Медведева // Вестник Удмуртского университета. – 2009. – Вып. 1 : История и филология. – С. 120–132.
 10. Медведева Т.С. Ключевые концепты немецкой лингвокультуры : монография / Т.С. Медведева, М.В. Опарин, Д.И. Медведева ; под ред. Т.И. Зелениной. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2011. – 160 с.
 11. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К.І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
 12. Пасічник І.Д. Систематизація в контексті психології мислення / І.Д. Пасічник. – К. : Наукова думка, 1997. – 188 с.
 13. Питерская С.Э. Категория скупости в мировой литературе. Художественное наполнение понятия / С.Э. Питерская // Филология и литературоведение. – 2014. – № 6. – Режим доступа : <http://philology.snauka.ru/2014/06/768>
 14. Прохоров Ю.Е. Русские : коммуникативное поведение / Ю.Е. Прохоров, И.А. Стернин ; [2-е изд. испр. и доп.]. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 328 с.
 15. Скрипкарь М.В. Понятие и классификация социальных регуляторов / М.В. Скрипкарь // Вопросы управления. – 2011. – № 16. – С. 197–201.

16. Чубур Т.А. Теоретические основания лингвокультурологических сопоставительных исследований : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т.А. Чубур. – Воронеж, 2011. – 46 с.
17. Яроцька Г.С. Концепт «марнотратність / бережливість / скупість / щедрість» як фрагмент економічної свідомості українців / Г.С. Яроцька // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки : Мовознавство. – 2009. – № 16. – С. 170–175.
18. Abgrenzung vom Laster. – Режим доступу : http://de.wikipedia.org/wiki/Sieben_Hauptsünden
19. Bibel. – Режим доступу : http://bibel-online.net/buch/luther_1912/matthaeus/6/#19
20. Chugh D. Bounded Ethicality as a Psychological Barrier to Recognizing Conflicts of Interest / D. Chugh, M.R. Banaji, M.H. Bazerman // Conflicts of Interest : Challenges and Solutions in Business, Law, Medicine, and Public Policy / eds. D.A. Moore, D.M. Cain, G. Loewenstein, M. Bazerman. – N.Y. : Cambridge University Press, 2005. – P. 74–95.
21. Dubner S.J. This Is Your Brain on Prosperity : Andrew Lo on Fear, Greed, and Crisis Management / Stephen J. Dubner. – Режим доступу : <http://freakonomics.com/2009/01/09/this-is-your-brain-on-prosperity-andrew-lo-on-fear-greed-and-crisis-management/comment-page-6/>
22. Ezard J. We love sound of napalm in the movies / John Ezard. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/uk/2004/jan/01/filmnews.film>
23. Freud S. Character and Anal Eroticism / S. Freud. – L. : Hogarth, 1908. – 207 p.
24. Malmqvist A. SPARSAMKEIT und GEIZ, GROSSZÜGIGKEIT und VERSCHWENDUNG. Ethische Konzepte im Spiegel der Sprache / Anita Malmqvist. – Umeå : Umeå universitet, 2000. – 186 S.
25. Mammon. – Режим доступу : <http://de.wikipedia.org/wiki/Mammon>
26. Medina J. The Genetic Inferno. Inside the Seven Deadly Sins / John Medina. – Cambridge ; N.Y. : Cambridge University Press, 2012. – 341 p.

27. Münch P. Ordnung, Fleiß und Sparsamkeit. Texte und Dokumente zur Entstehung der «bürgerlichen Tugenden» / P. Münch. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984. – 376 S.
28. Oakley B. Pathological Altruism / B. Oakley, A. Knafo, G. Madhavan, D.S. Wilson. – N.Y. : Oxford University Press, 2012. – 496 p.
29. Piirainen E. Phraseologie der westmünsterländischen Mundart. Teil I : Semantische, kulturelle und pragmatische Aspekte dialektaler Phraseologismen. Teil II : Lexikon der westmünsterländischen Mundart / Elisabeth Piirainen. – Baltmannsweiler : Schneider Verlag, 2000. – Teil I. – 535 S. ; Teil II. – 464 S.
30. Robertson A.F. Greed : Gut Feelings, Growth, and History / A.F. Robertson. – Cambridge, UK : Polity Press ; Oxford, UK ; Malden, MA : Blackwell Publishers, 2001. – 277 p.
31. Stedje A. Zur Versprachlichung von Höflichkeit / A. Stedje, D. Stoeva-Holm // Ethische Konzepte und mentale Kulturen 2. Sprachwissenschaftliche Studien zur Höflichkeit als Respektverhalten / hrsg. M. Skog-Södersved. – Vaasa : Vaasan yliopiston julkaisu, 2000. – Tutkimuksia 237, Philologie 39. – S. 13–50.
32. Steinel W. Social motives and strategic misrepresentation in social decision making / W. Steinel, C. De Dreu // Journal of Personality and Social Psychology. – 2004. – № 3. – P. 419–434.
33. Tickle Ph. Greed : The Seven Deadly Sins / Phyllis Tickle. – N.Y. : Oxford Univ., 2001. – 120 p.

Довідкова література

34. АУФС Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К. : Т-во «Знання», 2005. – 1056 с.
35. НУФС Німецько-український фразеологічний словник / [укл. В.І. Гавриць, О.П. Пророченко]. – У 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с.
36. ППЩ Прислів'я та приказки про щедрість. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-ta-prikazki-pro-shhedrist/>

- 37.ППЩС Пословицы и поговорки о щедрости и скупости. – Режим доступа : http://allforchildren.ru/kidfun/proverb_liberality.php
- 38.СУМ 4 Словник української мови. – Т. 4. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1973. – 840 с.
- 39.СФУМ Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
- 40.ТСРЯ Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ; [изд-е 4-е, доп.]. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
- 41.ЭСКСиВ Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений : более 4000 статей ; [авт.-сост. В. Серов ; 2-е изд.]. – М. : Локид-Пресс, 2005. – 880 с.
- 42.Beyer H. Sprichwörterlexikon : Sprichwörter u. sprichwörtl. Ausdrücke aus dt. Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart / H. Beyer, A. Beyer ; [2., unveränd. Aufl.]. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1985. – 712 S.
- 43.Walz G. Das Sprichwort bei Göwer mit besonderem Hinweis auf Quellen und Parallelen / Gotthard Walz : Inaugural-Dissertation zur Erlangung der philosophischen Doktorwürde an der Universität München. – Ostern : C.H. Beck'sche Buchdruckerei in Nördlingen, 1907. – 84 S.

Джерела ілюстраційного матеріалу

- 44.Бальзак О. Гобсек : роман / Оноре де Бальзак ; [пер. с фр. Н. Немчиновой, Б. Грифцова]. – СПб. : Азбука, 2013. – 198 с.
- 45.Der Spiegel. – 2009. – № 39. – S. 40–42.
- 46.Goethe J. Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten [Електронний ресурс] / J. von Goethe. – Електрон. дан. – Digitale Bibliothek Sonderband : Meisterwerke deutscher Dichter und Denker. – Berlin : DirectMedia Publishing GmbH. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Систем. вимоги : IBM PC 486.
- 47.НВ The Holy Bible. – Grand Rapids : Zondervan Pub. H., 2005. – 1546 p.

Петров А. Философско-религиозный, психологический и морально-этический параметры концепта СКУПОСТЬ в британской, немецкой, украинской и русской лингвокультурах.

В статье установлены философско-религиозный, психологический и морально-этический параметры концепта СКУПОСТЬ в британской, немецкой, украинской и русской лингвокультурах. Выявлено, что в религиозно-моральном контексте скупость рассматривается, как человеческий порок, который противопоставляется щедрости и милосердию и является тесно связанным с алчностью (жадностью). Проанализирован философский подход к пониманию скупости, которая определяется как причина внутреннего конфликта личности, который возникает в процессе социального опыта взаимодействия и развития человека. На основе анализа научных трудов, в частности лингвокультурологических, установлено, что современный взгляд на скупость (жадность) часто отличается от традиционного её толкования, как одного из основных человеческих пороков. Определена дуалистическая природа скупости (жадности) и исследована позитивную ипостась последней как фактора, который стимулирует, с одной стороны, личность к высоким социальным результатам, а с другой стороны, прогресс человечества в целом.

Ключевые слова: лингвокультурология, бинарный концепт, языковой социум.

Petrov O. The philosophic-religious, psychological and moral-ethical parameters of the concept STINGINESS in the British, German, Ukrainian and Russian linguocultures

The philosophic-religious, psychological and moral-ethical parameters of the concept STINGINESS in the British, German, Ukrainian and Russian linguocultures are elucidated in the article. It is detected, that stinginess, in its religious-moral context, is considered as a human vice, which is opposed to generosity and charity and is closely connected with avidity (greediness). The philosophic approach to the understanding of stinginess is analyzed in the article, where stinginess is defined as

the reason for the inner conflict of a person, which appears in the process of his/her social experience of the interaction and development. On the basis of the analysis of scientific works, particularly of linguoculturological ones, it was determined, that the modern understanding of stinginess (greediness) differs from its interpretation as one of the main human vices. The dual nature of stinginess (greediness) is elucidated and the positive side of it is analyzed, as the factor, which stimulates a person to high social results, on the one hand, and to the progress of humanity in general, on the other.

Key words: *linguoculturology, binary concept, direct nomination, lingual society.*